

Hin pîrsgirêkên wergêrê di kurmanciyê de

*Ez dibêjim wergernasî, bêyî ku ez di derheqê wê de bi tiştêkî zanibim.
Molière*

Destpêk û pîrsgirêk

Di mijarên ku zanistiyê pêwîst de, em weha fêr bûne ku peyvên gilover û carinan jî qelew li pey hev rêz bikin û bi vî awayî bêyî ku tiştêkî bibêjin behsa hin mijarên girîng bikin. Ravekirina têgihîştinan û refleksiyonên li ser karên ku bi huner, ziman û wêjeyê ve têkildarin li cem me rengêkî weha wergirtiye û em bêyî argumentan bi hêsaniyê dikarin di derheqê başî û nebaşiya karekî de binivîsin. Hevokên otorîter ku sedemên wan ne zelalin, hikumdayina di derheqê berhemana de ya ecêb, şewazeke gilover ku behsa tu kesî, tu karî neke û sîmulasyona zanîne ku hemû helwêstên me yê ramanî xistine bin desthilatdariya xwe, êdî bûne taybetmendiya entelijansiyaya me. Em di vîra de dibêjin "sîmulasyon", lewre em naxwazin peyvên weke "derew" û "xapandin" ji bo van celeb mijaran bi kar bînin.

Di civata me de, her kes bi her tiştî dizane û di derheqê her tiştî de ferman û fetwayê derdixe. Di civateke weha de ku her kes xwe li her tiştî radikişîne û (me berê jî gotibû) her kesê ku dizane du peyvên bîne ser hev dibe nivîskar û piştî xwe dispêre rêxistin û dezgehên siyasî, zanîneke erzan bûye rengê nîqaşên têgehî, peywendiyên "xal û xwarzetiyê" û her weha berjewendiyên şexsî di ser yê estetîk û zanîna û profesyonelîyê re be, ne hêsane ku mirov behsa karên ciddî bike. Yê ku nizane ka roman çî ye û hê roman nexwendiyê dikare li ser awayê nivîsandina romanê li nîva Diyarbekirê semîneran bide, yê ku nizane ziman çî ye dibe mîrê zimannasan û nîqaşan dike, yê ku nizane ka kurd çî ye dibe siyasetmedar û "rewşenbîr". (Ji xwe etîketa rewşenbîriyê êdî li dikanên rêxistinê tînin firotin). Ya balkêş jî ewe ku her kes vê rexneyê li hev du digire, lê kes li xwe nanihere.

Di mijara wergerê de, bi qasî ku di karên ku heta niha hatiye kirin re diyar dibe, xelk ji sloganên û peyvên qelew pirr hez dikin û ji ber wê jî hewil didin ku bi gellek hevokên manşetan ve behsa giringiya wergerê bikin. Lê belê, giringiya wergerê û fonksiyona wê ya di peywendiya ziman, wêje û çand û neteweyan de êdî ji aliyê her kesî ve tê zanîn û pêdiviya me pê tune ye ku kesek dersê bide me. Yanî, ne bi tenê di wergerê de, di zimên de, di wêjeyê de, di felsefeyê de, di dîrokê de û her weha di siyasetê de, êdî bese ku xelk rahêjin meqesê û xwe li ser me fêrî berberiyê bikin.

Stratejiya bikaranîna zimanê nivîskî û hewlên bipêşdaxistinê wêjeya wî zimanî li hemû welatan mîna hev du bûne ku mîna wê ya herî baş ku li cem me tê naskirin, bandora wêjeya ewropî ya li ser wêjeya rojhilatî ye ku di sedesala 19-ê de dest pê kiribû û bûbû sedema ku wêjeya rojhilatî di vegotinê de çêşnên nû nas bikirana ku îroj jî li ser bingehên pexşanê tên naskirin. Ev çêşnên weke roman, çîrok, şano, ceribandîn, rexne û hwd. bi rêya xwendinê bi zimanên din û bi rêya wergerê ve di zimanên rojhilatî yên mîna tirkî, farisî û erebî de jî hatin bikaranîn. Yanî, bi gotineke kurt û kurmancî, teqlîda ku di bingehê wêje û hunerê de hebû, di bingehê pexşana rojhilatî de jî hebû. Ev bingeh bi wergerê ve hat çalakkirin û xurtkirin.

Heger îroj em hemû bi vê fonksiyona wergerê ve dizanin, hingê divê em dev ji pêşniyarkirina wergerê berdin û bes bibêjin ku “werger ji bo me baş” yan jî «werger pêwîste». Lewre, êdî divê em vî milletî û vî xwendevanî nexin şûna bêhişan û bikevin nava qadeke din ku bêtir bi kêrî me û zimanê me ve bihê. Ji dêleva pêşniyaran, hingê mirov dikare lê binihêre ka heta niha werger li cem me çawa tên kirin û pirsgerêkên me yên sereke di warê wergerê de çi ne û gelo mirov dikare bi çi awayî bike ku wergera me baştir bibe û fonksiyona xwe ya ku em jê hevî dikin jî pêk bîne.

Emê vê pirsgerêka wergera Kurdan, ji çend hêlên cuda ve binirxînin û hin pêşniyaran di nava vê nivîsê de bikin. Lê belê, emê berê behsa wergera ji kurdî bikin û monologa xwe bi vî awayî bidin destpêkirin. Em peyva « monolog » bi kar tînin, lewre li cem me nîqaş formeke monologê ye.

1-Wergera ji kurdî û danberheva zimanan

Di peywendiya zimanan de hêleke wergerê heye ku zû bi zû nayê bîra mirov û mirov her behsa wergerên ji zimanên din dike. Tim weha ye û gava ku em dibêjin werger, em behsa wergera ji kurdî nakin, lewre ew werger ji bo danasîna wêjeya kurdî ya li derve ye û

bêtir bi rêya nivîskaran bi xwe ve tê kirin. Elbet di vê yekê de em behsa wergerên ji Cegerxwîn û Ahmedê Xanî nakin. Lewre Cegerxwîn bêtir ji bo fikrên çepgiriye û Ahmedê Xanî jî ji bo nasandina berhema wî “*Mem û Zîn*”ê hatine wergerandin ku nemaze jî ev mînaka dawîn serbilindiyeke wêjeya kurdî ye. Yên mîna “*Şivanê Kurd*”ya Erebe Şemo jî dikare dîsa weke ya Cegerxwîn bê nixandî û bi awayekî sembolîk hatine kirin. Ji xwe ew wergera ku ji bo tirkî hatiye kirin jî, ji teksta romanê orjînal nehatiye kirin.

Li Almanya û Fransa û Swêdê, bi qasî ku tê zanîn, ev karê wergerandina berhemên wêjeya kurdî û berhemên nivîskarên dema rasterast bi rêya nivîskaran bi xwe ve pêk tê. Heger nivîskar bi xwe tev li vî karî nebin jî, ew wergeran bi xwe peyda dikin, xelatan didin wan yan jî peymaneke şexsî bi wan re datînin. Di vî karî de, mînaka wergerandina Mehmed Uzunî navdare ku wergerên wî yên hersê zimanan jî li ser daxwaza Mehmed Uzunî bi xwe ve dest bi vî karî kiriye. Mirov dikare di vî warî de behsa hin nivîskarên din jî bike ku komputeran «laptop» diyarî hin kesan dikin yan jî rasterast pereyan didin wan, da ku pirtûkên wan wergerînin zimanên ewropî (swêdî, yûnanî) yan jî rojhilatî (tirkî, erebî). Ma gelo wergera ku li ser vê bingehe pêk tê dikare encameke bi çî rengî bide? Hin kes dikarin bibêjin ku di zimanên din de jî weha ye û nivîskar bi xwe carinan wergeran peyda dikin. Ji xwe weha ye. Lê belê xelk berî her tiştî “*wergêran*” peyda dikin, ne rêya wergerê. Kesên ku dixwazin pirtûkên xwe bidin wergerandin, divê li ser vê yekê baş bifikirin.

Em dikarin mînaka pirtûkên ku werdigerin zimanên ewropî bidin. Me berê jî gellek caran gotiye ku heger mirov pîraniya pirtûkên me wergerîne zimanekî din kesek dê nexwîne. Lewre, ziman û şewaza pirtûkeke kurdî di pexşanê de ji bo xwendevanekî ewropî dikare gellekî “*naîf*” be ku naîf peyveke weha ye ku, bi fransî, ji bo tiştên ku mirov naxwaze rasterast henekê xwe pê bike tê bikaranîn. Lewre, weke mînakeke ku me gellekî behs kiriye, bikaranîna hevokên kompleks li cem Fransiyayê ji bo ravekirina peywendiya tiştane, digel ku di kurmanciyê de hevokên nivîskarên me yên herî dirêj dubarekirina peyvan û sînonîmên wane. Lê belê, fransî ji şewaza ku di orjînalê romanekê kurdî de hatiye bikaranîn tênagehên û bi wan weha tê ku ew roman ji bo zarokan hatiye nivîsîn, lê xwe li qada mezinan radikişîne.

Ev pîrsgirêk di berhemên kurdî yên wêjeyî de ji ber xwespartina zimanê devkî tê. Di zimanê devkî de, mirov gellek peyvên hevuate li pey hev rêz dike, da ku kesên hemberî mirov ji hevokê têbigehên. Di

zimanê nivîsê de, mirov nikare heman rêyê bicerribîne. Lewre di nivîsê de zimanekî weha ku bi dubarekirinê ve hatibe saz kirin weke zimanekî qels tê hesibandin. Ji ber wê jî, gava ku hûn şêwazeke bi vî rengî wergerînin zimanekî mîna fransî, xelk dikarin di bin simbêlan re bikenin. Lê belê ev serbora wergera ji kurdî divê ji me re bibe jêderka hin têbiniyan ku yek jê eve: di wergerê de asta zimanan divê tim di bîra wergêr de be. Ji ber wê ye ku di wergera wan ya fransî de carinan mirov dibîne ku hevokên nivîskarên kurdî eslê xwe dirêjtir bûne. Bê guman, fransiyên dê ew hevokên kurt nexwandana û Kurd jî dê hevokên dirêj yên mîna romanên fransî zû bi zû nexwînin. Lê belê, mirov nikare bibêje ku kurdî dê nikaribe hevokên kompleks nas bike. Lewre, zimanê nivîskî ji xwe « dîtina » tiştan û bûyeran û peywendiya wan, di nava kompleksbûna van peywendiyên wan de û her weha di nava kompleksbûna vê « dîtîne » de rave dike. Bala xwe bidîne ku wergera tirkî ya romanên kurdî bi hêsanî tê xwendin, lewre zimanê tirkî yê nivîskî heman şêwaza vegotina devkî ku di nivîsandina me ya wêjeyî de serdeste baş nas dike. Ev jî ji ber wê tê ku bandora çanda dengbêjiya me û melodiya kurdî di zimanê tirkî yê nivîskî de bi rêya nivîskarên kurdîzan baş hatiye bikaranîn ku nimûneyên wê yên herî naskirî Yaşar Kemal û Ahmed Arif in.

Carinan hin ziman nikarin debarî hev du bikin. Ji ber vê sedemê jî romana Marcel Proustî di zimanê tirkî de nikare têgihîştina Proustî ya hevokan rasterast nîşan bide. Nimûneya wê ya herî balkêş hevoka destpêka *A l'ombre des jeunes filles en fleur* (çiçek açmış genç kızların golgesinde) e. Heger mirov bala xwe bide her du wersiyonan, mirov dê bibîne ku hevoka wê romanê ya yekem di zimanê tirkî de bûye pênc hevok, lewre zimanê tirkî nikare debarî hevokê ewqasî dirêj bike.

Ji bilî cudabûna melodiya zimanan, her weha derfetên hevoksaziya zimanan jî dikare rêyê li ber sedeqata teksta orjînal bigire. Gîhanekên fransî û kurdî yên mîna «ku, digel ku, ji bo ku, da ku, berî ku, heta ku û hwd.», ku bi gellek fonksiyonan ve tînin bikaranîn, dikarin hin bikaranînên zimanê nivîskî peyda bikin ku zimanê tirkî wan nas nake. Ma ne bi rêya wergerê be, emê çawa bikarin derfetên zimanekî bi rastî jî nas bikin?

Lê belê ev naskirin, ne bi rêya wergera ji kurdî ve diyar dibe, bi tenê bi rêya wergera ji zimanên din ve dikare pêk were. Wergera berhemên kurdî bi tenê dikare ji bo reklama şexsan be û ji xwe weke ku me got bi rêya nivîskaran ve yan jî bi rêya peywendiyên wan ve tê kirin. Ji ber wê ye ku li paş wergerên wan (carinan jî di pêşgotinên

wan de) ji pesindayinan pê ve tiştêkî din tuneye ku em gellek caran ji xwe dipirsin «ma gelo ev ew pirtûke ku me bi kurdî xwendibû»? Lewre, pirtûka ku di kurdiya wê de tiştêk nebe, bi zimanekî din derdixin ezmanan ku mirov bi wan dikene, lê belê bandora van derewan pirr mezine. Ji ber wê ye ku Yaşar Kemal gotibû ku Mehmed Uzun yekem romannivîsê kurde û hê jî kesek nikare bawer bike ka çawa yekî ku pirtûkên kurdî nexwendibin bikare peyveke weha mezin bike. Ji ber ku berî Mehmed Uzunî yazde (11) romannivîsên kurdî yên zaravayê kurmanciyê hebûn.

Ev nimûneyen ku me li jorê dan, eşkere dikin ku pexşana kurdî ji aliyê zimanê nivîskî ve hê nehatiye asta ku xwe bide ber zimanên ewropî. Pexşan li Ewropayê xwedî tecrubeyeke 700 salî ye, ya kurdî hê 150 sal (ji Mela Mehmûdê Beyazidî û bi vir ve) û ew jî bi qutbûyinên dirêj derbas kirine. Weke ku me berê jî gotibû, li welatekî mîna Fransayê, salê zêdetirî 500 romanên fransî û du qatê wê jî romanên wergerandî tî çapkirin, li cem me ev hejmar di 70 salan de hê nû bi giştî bi ser sedî ketiye û salê du sê roman tî çapkirin. Pexşana me hê nû ye û jê re divê. Ev rexneya me ya li ser wergerandina berhemên kurdî jî ji ber vê ye.

2-Wergera ji zimanên din

Ya ku dikare bandora xwe rasterast û di cih de li ser wêjeya kurdî jî û zimanê kurdî yê nivîskî jî û her weha nivîskarên kurd jî bike, wergera ji zimanên biyanî ye û gava ku hin hevalên me behsa *pedîviya wergerê* dikin jî, bêtir behsa vê wergerê dikin. Lewre ji bo zimanên ku di rewşeke mîna ya zimanê me de ne, wergera ji zimanekî din ku di warê xwe de baş hatiye bikaranîn dikare bibe nimûneyeke baş.

Çima?

Sedema wê her kes dizane, lewre gellek caran hatiye gotin. Em dikarin bi wergera biyanî ve zimanê xwe li hin celebên vegotinê bicerribînin ku di wêjeya me de nehatine bikaranîn. Me nimûneya wê ya hevokên kompleks ya bi rêya gîhanekan ve li jorê da û ji zû ve ye ku gellek caran me bal kişandiye ser vê xala hevoksaziya kurdî. Ev kar dikare her weha bandorê li nivîskarên me jî bike. Weke ku tim tê gotin, (ji bo dubarekirinê bibihurin), “werger pireya çand û neteweyan e”, lê her weha pireya zimanane jî. Ji ber ku wergerên baş hindikin, îroj heger hûn bala xwe didin edebiyata kurmanciyê, hûnê li zimanekî pirr qels rast bihên. Lewre, nivîskarên me hê bi derfetên

zimanê xwe nehisiyane û nizanin ku zimanê nivîskî ji yê devkî dewlemendtire.

Weke nivîskar, ya ku bêtir divê bala mirov bikişîne, bandora wêjeya biyanî ya li ser wêjeya me ye. Belkî mirov dikare wan berheman bi zimanên wan yê orjînal jî bixwîne, lê belê, ji xwe nivîskarên kurd pîrraniya pirtûkan ji zimanê orjînal yan jî bi rêya zimanên mîna tirkî, erebî û farisî ve dixwînin (li Ewropayê bin jî, dîsa piraniya wan bi van zimanan dixwînin), lê dîsa jî bandora vê yekê li wan nabe. Hingê, heta ku ew pirtûk yekser bi kurdî neyêne çapkirin, (û her weha neyêne xwendin) zehmete ku mirov hêviya bandoreke wan di wêjeya kurdî de bike. (Zehmete ku mirov bawer bike ku "*Navê Min Sore*" ya Orhan Pamûkî bi kurdî ji aliyê bakuriyan ve hatibe xwendin). Weke ku me got, wergêr pîreya zimanane jî û derfetê dide ku ziman xwe li hev du bicerribînin.

Di nava wergêrên kurdî de, di vî warî de mixabin hê asteke wergêrê ya baş di kurmanciyê de nehatiye bidestxistin ku wergêr bikare vê fonksiyona xwe pêk bîne. Girîngtirîn wergêra ku bi kurmancî hatiye çapkirin, bê şik, divê weha be ku him zimanê wê wergêrê û him jî şêwaza nivîskarê wê di kurmanciyê de were parastin. Sadiqîya li hember teksta orjînal jî ji xwe eve. Heger mirov bala xwe hinekî bide wergêrên kurmanciyê, mirov dê bibîne ku kêr berhem hene ku mirov bikare wan weke wergêrên biserketî bi nav bike.

Gava ku mirov dibêje ku wergêrên me nebaşin, xelk dikarin bibêjin qey ji binî ve wergêrên baş nînin. Ji bo ku neheqî li kesî neyê kirin û nimûneyên baş bihên dayin, mirov divê navê wergêrên Mustafa Aydoğan, Hesên Metê û Ehmed Huseynî di vira de hil bide ku karê wan şayanî pesnê ye. Di xwendina her sêyan de jî mirov zû bi zû li wergêrê nalikume, lewre wergêreke nebaş, xwe zû eşkere dike û ev yek dikare rêyê li ber xwendinê jî bigire. Nemaze di warê parastina şêwaza nivîskar de jî ew vê pesnê heq dikan.

Di helbestê de, digel ku weke pirtûk çap nebûbe jî, me hê wergêreke weke helbesta Aragonî ya navdar *Evîna Bextewar Tune ye* ku ji aliyê Cemîl Denlî ve hatibû kirin û di kovara «*Jiyana Rewşen*»ê de hatibû çapkirin nedîtiye. Wergêra Rênas Jîyanî ya *Bajara Kawafis* jî di heman astê de ye, lê belê ew helbest ji tirkî hatibû wergêrandin û ji ber ku turk di wergêrê de tekstan gellekî diguherînin, dikare encamên nebaş derkevin holê. Wekî din, gellek kesan xwe lê cerribandiyê, lê hema wergêra Ahmed Arifî ku êdî bûye qada cerribandinê dikare asta wergêra helbestê di kurdî de baş nîşan bide.

Edî diyare, helbest nayê wergerandin, tê adaptekirin. Ji bo vê jî giringiya van her du helbestên ku me navên wan dan dikare baştir were fahmkirin.

Heger mirov hema bi kêmanî bala xwe bide navê van kesên ku wergerandine û me behsa wan kir, mirov dê bibîne ku ev kes di berhemên xwe bi xwe de jî zimanekî xurt bi kar tînin. Hingê, encam li holê ye: ji bo ku mirov bikare xwe li wergerê rakişîne, divê mirov bi ruhê vî zimanî baş bizane. Ne weha ku hema hevlekî mirov hebe û bi farisî bizane û mirov jê bixwaze ku ji farisî tiştan ji bo me wergerîne. Ev kar bi çeqoberî nayê kirin û mirov ji xwe ber nabe werger û karên weha jî bi kêrî me û zimanê me nayên.

Taybetmendiyên wergereke bi vî rengî ku bi kêrî me bihê çî ne? Ji bo bersivandina vê pirsê divê mirov çend pirsan bike û bese.

- Hilbijartina berhemê li gora kîjan pîvanan pêk tê?

Heger hûn rabin, weke ku hin hevalên me dikin, nivîskarên ku kes nas nake wergerînin, hûnê fêdeyeke mezin li kurmanciyê nekin, lê hûnê bi tenê peywendiyên xwe û wî nivîskarî xurt bikin ku belkî ew bi kêrî şexsê we ve bê. Heger na, tu sedema din tune ye ku mirov nivîskarekî nenas wergerîne kurmanciyê. Lewre, di rewşeke weha de ku kurmancî nayê xwendin, armanca sereke divê ew be ku em *zimanê xwe bi milletê xwe bidin hezkirin*. Ew jî bi wergerandina nivîskarên xurt û navdar ve pêk tê. Wergerandina nivîskarekî turk ku hê li Stenbolê kesek wî nas nake, ji bo me, di vê demê de, lukseke mezine, lê mixabin li Diyarbekirê em wî nivîskarî navdar dikin.

- Taybetmendiyên wergêr bi xwe çî ne?

Gelo her kes dikare wergerîne? Divê mirov ji bîr neke ku her kesê ku dizane bi kurdî binivîsîne, nikare xwe li wergerê bicerribîne, lewre werger bi rastî jî hunereke û divê wergêr bi wergerê û her du zimanan jî baş bizane, nivîskêr bi berhem û zimanê wî yê nivîsê (şêwaz) baş nas bike û hingê rabe û wergerîne. Ji bo wergereke bi vî rengî jî, divê mirov her weha zimanê orjînal jî baş nas bike. Heger hûn bi tirkî baş nizanibin, hûn nikarin berhemên tirkî wergerînin û xwendina zanîngehan jî ji bo Kurdekî ne bese ku bibêje qey bi tirkî têra wergerê dizane.

- Pêvajoya wergerê û finansmana wê ya ji aliyê dezgeh û weşanxaneyan ve çawa pêk tê?

Bi qasî ku em dibînin, di nava Kurdan de, wergêr bi xwe berhemê hildibijêre û kesekî din jî alî wî nake ku ev yek dikare li hember berhemê bibe xeteriyeke mezin. Lewre werger ji bo zimanekî mina zimanê me ne karê şexsane û divê şexsî jî nemîne. Piştî ku hate

wergerandin, divê ji aliyê hin kesên din ve jî were xwendin û hê nû temam bibe. Hingê xema me ya yekem divê ev be û heger em bixwazin bigihîjin armanca xwe jî, divê em bi zanebûnî tev bigerrin. Ev zanebûnî jî wergerandina bi kesên şareza ye û divê rê li ber wergerên xerab were girtin.

- Pirsê dawîn jî ewe ka **em ji kîjan zimanî werdigerînin**. Heger mirov li hejmeta wergeran binihêre, mirov dê bibîne ku nivîskarên welêt ji tirkî û yê li Ewropayê jî ji zimanine din werdigerînin (lê ji zimanine din be jî, dîsa jî ji turkiya wê werdigerînin). Dibe ku bi zimanên ewropî baş bizanin jî, em lê diniherin ku di wergera wan de pirsgirêk heye, lewre kurmançiya wan bi pirsgirêke ku emê çend mînak li jêrê bidin. Her weha carinan berhemên wêjeya cîhanî jî ji tirkî têne wergerandin, lê li ser berhemên nayên nivîsandin. Weke mînak, hin berhemên ku ji fransî û inglîzî û zimanine din hatine wergerandin, ji aliyê kesên ku bi van zimanan nizanin ve hatine kirin. Ma qey kesekî ku bi van zimanan zanîbû tunebû?

2.1- Wergerên ji tirkî

Piştî van pirsên bingehîn, hingê mirov dikare fahm bike ka ji bo çî wergera herî zêde ji tirkî tê kirin û ji bo çî tu bandora wê çênabe. Nivîskarên kurd ji xwe wêjeya tirkî dixwînin û bandora wê, heger hebe, yekser pêk tê. Çî erênî û çî jî neyînî, gava ku mirov dixwîne, mirov baş dizane ka kîjan nivîskarê kurd wêjeya kîjan zimanî dixwîne, hetta carinan mirov di cih de pê derdixe ka ew ji kîjan nivîskaran hez jî dike, lewre şopa xwendinan di berhemên mirov de nikare bihête veşartin. Heta ku ne berhemeke sembolîk be, mirov divê ji tirkî wernegerîne. Heger werger rabe û ji me re bibêje ku ew hesabê kurdên başûr dike, hingê emê jê bipirsin ma gelo xwendina berhemên ewropî yan yê tirkî ji bo Başûriyan baştire. Pirsê din jî ewe: ma gelo Başûrî bi tîpên latînî dixwînin? Divê em ji hev du re rastiyê bibêjin. Li Başûr kurmançiya bi tîpên latînî nayê xwendin. Bazara wêjeya kurmançî ya mezin li Bakure. Ji ber wê jî, “*Sîsirkê Hesinî*” ya Selîm Berakat (wergera Ehmed Huseynî) ji gellek berhemên din bêtir bi kêr hat, lewre Kurdên bakurî bi erebî nizanin.

Hingê divê em ji tirkî bêtir ji zimanên din wergeran bikin, lê belê heger hûn Balzac wergerînin, ewê bi kurdî heta ku dibistanên kurdî venebin neyê xwendin, lewre bazara wan tune ye û bazara berhemên bi vî rengî jî dibistanin. Hûn îroj Kafka jî wergerînin, James Joyce jî wergerînin kesek naxwîne. Lewre, yê ku dikare van nivîskaran bixwîne ji xwe ew jî berê de bi zimanine din xwendine.

Berhemên ku emê bixwînin, ew berhemîn ku ji aliyê nivîskarên dema me yê navdar hatine nivîsandin. Mesela, romana Milan Kundera ya dawîn dikare bibe mînak. Heger romaneke Milan Kundera, yan jî Michael Cunnigham, yan jî Paul Auster, yan jî Philippe Roth bi kurdî bê çapkirin, divê pirtûkeke weha be ku hevrikiya wê ya tirkî nebe yan jî hê nebûbe. Ji ber wê, divê berî her tiştî peywendî bi wan nivîskaran re bihête danîn. Lê belê, yê me ji bo ku belaş bi dest bixin, berê xwe didin nivîskarên klasîk ku xelkê berê bi tirkî xwendine. Pêşniyara me dikare ew be ku wergêr û weşangerên me pirtûkên ku bi tirkî nehatine çapkirin peyda bikin yan jî nivîskarên ku bi zimanê tirkî nehatine çapkirin keşif bikin. Hejmara wan ne hindike; bi tenê, pêwîste ku mirov lê bigere. Ma Juan Rulfo yê xwediyê romana *Pedro Paramo* kengî bi tirkî hate çapkirin û kî pê dizane? Digel ku pêncî sal di ser nivîsandina wê re derbas bûye, Ewropî bi xwe jî hê nû pê hisiyane û demek berê bi tirkî jî hate çapkirin, lewre çapa wê ya kevn hatibû jibîrkirin. Her weha romana Michael Cunnigham ya bi nave *Xaniyê li dawîya dunyayê* jî bîst û pênc sal bi şûn de bi tirkî hate çapkirin, lê heta ku Cunnighamî xelata Pulitzer bi romana *The Hours (Saet)* ve nestend jî kesî ew nas nedikir. Hê gelo çend pirtûkên wî hene ku nehatine wergerandin? Eve pirsra ku weşangerekî baş divê ji xwe bike. Heger îroj mirov wergerîne, divê mirov nivîskarên mina Michael Cunnigham (amerîkî) û Pierre Charras (îspanyole, lê bi fransî dinivîsîne) û Olivier Adam (fransî) wergerîne ku hê nû tî naskirin û dê baş bêne xwendin. Her kes dizane ku romanên baş bi inglizî, fransizî û îspanyolî tî nivîsandin. Divê mirov li wira li nivîskaran bigerre.

2.2- Bandor û pêdiviya wergerê

Li gora van fikrên ku me li jorê gotin, têgihîştina me divê ji wergerê li ser du xalan were saz kirin ku li kêleka wan dikare gellek xalên din jî hebin, lê yê girîng ewin:

1-Divê ew werger bi kêrî zimanê kurdî û derfetên wî were.

2-Divê bandora wî nivîskarî li ser berhemên wêjeya kurdî were hesibandin.

Heger mirov van her du xalan di nivîskarekî biyanî de hêvî neke, hingê divê mirov wernegerîne. Me mînaka Balzacî da, divê ev mînak xelet neyê nirxandin, lewre me dikarî mînaka Stendhalî jî bidaya. Wergera Stendhalî û Balzacî ne karên me yê pêşîn, lê karên me yê belaşin. Ji ber wê, ew dikarin bêne fahmkirin.

Di wergera wêjeyî de divê mirov ji bîr neke ku ji xwe her kes dizane

ku ew wergere, lewre li ser berga pirtûkê navê nivîskêr hatiye nivîsandin. Lê belê gava ku di xwendina wê de hat fahmkirin ku wergere, hingê hûn dest têxin qirika xwendevên jî, ewê nexwîne. Lê gelo, heger em berga wê biçirînin, nave lehengan û bajaran û referansên din bikin kurdî, gelo dê dîsa jî bê fahmkirin ku wergere? Pirsra bingehîn eve.

Her kes dizane ku Victor Hugo û Albert Camus û Kafkayî bi kurdî nizanîbû. Lê yê ku van nivîskaran baş nas dike, dikare lê bifikire ka gelo heger Camus û Kafkayî bi kurdî binivîsandaya dê çawa binivîsandaya. Weke mînak, em dizanin ku heger Marcel Proust kurd bûya û bi qasî Mehmed Uzunî bi kurdî bizaniya, wî dê qet û qet mîna Mehmed Uzunî nenivîsandaya. Lewre têgihîştineke wî ya zimên ya cuda heye ku me berê behsa wê kiribû. Pirsra bingehîn ku em dixwazin di vê nivîsê de bikin jî ji xwe eve û qada nîqasha me firehtir dike û ber bi wêjeya kurdî ya pexşanî ve dibe. Em nizanin zimanê xwe di pexşanê de bi qasî ku di eslê wî de heye xurt bi kar bînin û tecrubeya me ya pexşanê hê tune, yan jî hê têr nekemiliye.

Di wergeran de hin feq hene ku heger mirov lê rast were, mirov di cih de nas dike. Em ji wan re dibêjin “tiştên ku nayên wergerandin” û ew jî biwêj û hin qalibên peyvandin ku bi çanda zimanekî ve têkildarin. Hûn dev ji wergeran berdin, heger mirov bergên hin pirtûkên kurdî yê nivîskarên kurd biçirîne jî mirov dikare bikeve wê baweriyê ku ew jî wergere. Belê, divê em ruhê kurmanciyê bidin wergerê. Mixabin, di wergerên kurmançî de mirov kêman caran vê taybetmendiyê dibîne û ji ber wê jî em dibînin ku “bin çengên lehengan dinepixin”. Yanî *qoltuxên wan qabarmîş dibin* ku wergerên me nizanin “serî li wan mezin bikin”.

Ev nimûne (çavkanî ne giring e), baştirîn nimûneya qelsiya wergerên me ye. Mirov dikare çend nimûneyan bide ku ev rexneya me baştir were fahmkirin. Armanc di van nimûneyan de ne rexnekirina şexsan û berhemane, lê belê rexnekirina têgihîştineke wergerê ye. Bikaranîna bi vî rengî û mayina di bin desthilatdariya fikra zimanekî din de dikare di berhemên nivîskarên zimanê kurdî de jî xwe bide der.

“binçengê wî nepixî”: (*Koltuklari kabardi*) ev ji romaneke bi tirkî ye û di wergera kurdî de hebû, lê belê diviya bibûya “*serî lê mezin bû*”.

“ne dîlane, ne seyrane, zavayê min çima ramûsan li rûyê min de?”: ev nimûne ji romaneke kurdî hatiye wergirtin. Turkiya wê her kes dizane. (*bayram degil, seyran degil, eniştem beni niye öptü?*).

“ji zimên re hêsane, yazde sal bi hev re borandin”: ev jî ji heman

romanê hatiye wergirtin. Lê belê eslê vê hevokê bi tirkî ye (*dile kolay, on bir yıl birlikte yaşadılar*).

“li ber deriyê otelê hilma xwe veda”: ev nimûne ji romaneke kurdî ya din hatiye wergirtin ku dîsa bi tirkî hatiye fikirîn (*otelin kapisinda aldi solugu*).

“ji xwe gava X ji xeynî me tu fayde ji derdorê nebîne, ku dê nebîne, lewre ...”: (*me navê lehengan bi zanebûnî nenivîsand*) ev nimûne jî ji romaneke kurdî ya dîtir hatiye wergirtin ku bi tirkî hatiye fikirîn, lewre “ku dê nebîne”, dibe “ki görmeyecek de” û di tirkî de formeke navdare.

“Almanya: welateke, li ku Tirk mafên Kurdan dipejirînin”: ev hevok ji nivîseke qerfî ya li ser malpereke kurdî hatiye wergerandin. Di zimanên mina fransî (*où*), inglîzî (*where*) û rûsî de ev gîhaneka ku em dibînin (*li ku*) ji bo girêdana hevokên pêreyî yên rengdêr tê bikaranîn. Ji xwe nivîskarê vê hevokê bi van hersê zimanan jî dizane, lê belê bi kurdî hevokeke weha nayê sazkirin lewre “li ku” bi tenê di pirsan de tê bikaranîn.

“Kakeyî: Dîne Kurdan, di nav kîjanî de ji jinan re dibêjin kekê...”: Ev nimûne ji heman nivîsa qerfî hatiye wergirtin. Dîsa pirsgirêka gîhanekê (*kîjan*)e ku ev gîhanek bi wergera xwe ve di fransî de, di inglîzî de û di rûsî de dîsa ji bo diyarkirina hin taybetmendiyên navê berî xwe tê bikaranîn. Di kurmanciyê de ev gîhanek bi tenê ji bo pirsan tê bikaranîn.

“Pêştirî vê yekê X basa Iraqê jî kir, di nav sînorên kîjanî de beşa Kurdistana wê ye”: Ev jî ji wergereke heman nivîskarî hatiye wergirtin ku diyar dike ku pirsgirêk ne ya wergerê ye, lê ya qelemê ye. Lewre tê de dîsa “kîjan” heye ku zimanê kurdî vê forma “kîjan”ê nas nake. Kurdên Kafkasyayê jî ji ber bandora zimanên (rûsî) ku dizanin, di nivîsên xwe de tim heman forman dubare dikin û ^dî ketiye nava kurmanciya wan jî. Lê weke ku diyar dibe, ev hevok sed salî bimîne jî ji aliyê Kurdên din ve nikare were fahmkirin.

“Ger hişyar bû, agehiyê bidin min”: Ev jî ji romaneke kurdî ya din hatiye wergirtin ku turkiya wê dibe “eger uyanirsa, haber verin bana”. Bala xwe bidinê ku peyv bi peyv dibe wergera tirkî. Di kurmanciya bakurî de êdî hin qalibên zimên ava bûne ku bi bandora zimanê tirkî ketine zimanê me. Heta ku ji mirov tê, divê mirov xwe dûrî van celeb hevokan bike. Di kurmanciyê de ev hevoka jorê dê bibe “heger bi xwe hisiya, hayê min jê çêbikin”, yan jî “gava ku hat ser hişê xwe, hayê min jê çêbikin”, lewre di romanê de kesê ku behsa wî dibe ne li ser hişê xwe ye. Peyva şiyarbûyînê, bêtir ji bo kesên ku di xew de ne

tê bikaranîn. Di kurdî de “mirov agehiyê nade kesî”, lê belê, “mirov hayê hev du jê çêdike”.

Di mînan de, me behsa bandora hevoksaziyê nekir, lewre ev mînak dê nivîsê dirêjtir bikin. Lê hema mînakeke bi tenê dikare nîşan bide ka em behsa çî dikin.

Ev ya ku min berî çend rojan li bajêr dîtibû ye: ev mînak ji diyalogekeke romanê kurdî hatiye wergirtin. Cîhê lêkera “bûyin”ê ji bo kesên ku bi tirkî nizanin dikare bibe cîhê pirsan jî. Lewre, di kurmanciyê de lêkera bûyinê tucarî bi vî awayî nayê piştê lêkerekê din. Mirov baş dizane ku ev hevok dibe “bu benim birkaç gün önce şehirde gördüğüm kızdır”. Di tirkî de hevokên pêreyî (yardimci cumle) bi lêkerên nîvmastarî ve tînen sazîkirin ku em ji wan re dibêjin “fîlimsi”. Di kurmancî de “fîlimsi” tunene û lêker weke zimanên hindo-ewropî li gora kes û deman tîne tewandin (yan jî kişandin). Ji ber wê jî, kurmancî bi tenê di hevokên kurt de dikarî debarî vê formê bike yan jî heman fikrê bi awayekî kurdîtir rave dike û dibêje “ev keçik ew keçike ku min çend roj berê li bajêr dîtibû”

Ev fîlmekî gelek bandorkere ji ber ku ne tenê bêrehmîya şer, di heman demê de li ser diyariya ku di şeran de em di nava dilê xwe de dibînin e: Pirsgerêka ku me ji bo mînaka jorê destnîşan kir, di vê mînakê de dikare zelatir were dîtin. Me ev mînak jî ji malpereke kurdî wergirt. Di vê hevokê de tîra xwe eşkere ye ku fakir ne bi kurmancî ye û sedem jî dîsa cîhê lêkera bûyinê ye ku di vîra de di dawiya hevokê de ye.

Gava ku mirov bala xwe dide van mînan, mirov bi hêsanî dibîne ku di nivîsandina nivîskarên me bi xwe de pirsgerêk heye. Me navên wan nedan, lê me teva yên jorê nimûneya pênc romanên kurdî, sê nivîsên kurdî û du wergerên kurdî da, lê pirsgerêk qet nehat guhertin. Zimanekî şikestî bi nezanî hatiye avakirin û di rojname, kovar, internet û televîzyonên kurdî de ev kurmancî tê bikaranîn. (Me berê di nivîseke din de behsa stranên kiribû). Ji ber wê ye ku em nema dijîn, lê em “jiyan dikin”, ji ber wê ye ku “kevîrê sebra me dişikê” (sabit taş çatlamak), “lehiya mirovan radibe” (insan seli), “di şer de gellek wendayî tînen dayin” (kayıp vermek) û em ji “pêvajoyê re dibin bersiv” (süreçe cevap olmak), lê xelk ji me fahm nakin. Lewre, gava ku em vî pirsê ji pêşkêşvanên televîzyonên kurdî dikin, ji me re dibêjin “tekst bi tirkî tînen nivîsandin û bi dû re tînen wergerandin”. Ji xwe, pêşkêşvanên televîzyonê edî peyvên nêr û peyvên mê nema ji nav hev derdixin û her weha nema dizanin ka divê li ku navan bitewînin. Ji ber wê ye ku xelk ji dêleva nûçeyên

kurdî, xwe didin benda "haberlerên" tirkî.

Heger mirov mînakên pirtûkan û yên televizyon û rojnameyan bide ser hev, dê pirsgirêkeke xurt jê derkeve ku dibe mijara tezeke doktorayê: zimanê me ji eslê xwe bi dûr dikeve û zimanekî şikestî ava dibe.

2.3- Çareseriya vê pirsgirêkê çi ye?

Bersiv hêsane, ji ber wê jî ev beş dê kurt be. Mirov yekî ku baş bi tirkî dizane û baş bi kurdî jî dizane weke şêwirmend datîne ser karan û ew kes hemû tekstên ku dê bêne xwendin sererast bike. Deh sal berê me heman rexne li wan hevalên xwe yên rojnameger û karmendên televizyonan digirtin. Hêvî ewe ku di van deh salên pêş de ew hevalên me piçekî guh bidin rexneyan û me ji monologên nivîskî xelas bikin. Pirsgirêka bingeîn jî wergere. Ji bo wergerê be jî, ji bo weşandinê be jî, ji bo televizyonê be jî, divê yek kes yan jî lijnayeke şêwirmendan hebe ku zimanê pirtûkê, wergerê yan jî televizyonê sererast bike. Em behsa fransî nakin, em behsa erebî jî nakin û îspanyolî jî nakin. Em behsa zimanê kurdî dikin. Destê xwe deynîn ser wijdanê xwe. Dibistanên me nînin. Dezgehên me yên zimanî nînin ku li zimên miqate bin û ji bo sererastkirina wî bixebitin. Em weke millet ji holê radibin. Pirtûkên me beradayî ne, em nizanin zimanekî nivîsê yê xurt bi kar bînin. Stranên me dejenere bûne. Kurdên spî derketine û em reş kirine. Ma milletekî din ku di vê rewşê de ye li ser rûyê vê dunyayê maye? Hingê divê em ji zimanên din zîrektir û organîzetir bin û bi tena serê xwe tev negerin. Yanî divê em hebekî xema vî zimanî bixwin.

Di vî beşê nivîsa xwe de, pêwîste ku mirov balê bikişîne ser xaleke din jî ku bi wergerê ve têkildare. Di destpêka Komara Turkiyeyê de, Hasan Alî Yucelê wezîrê perwerdehiyê wergêr digirtin û berhemên fransî, almanî û ingilîzî bi wan didan wergerandin. Bi qasî ku ji pêşgotina ku wî bi xwe nivîsandiye tê fahmkirin, ew dixwaze wêjeyê bîne zimanê tirkî û zimanê tirkî jî xurttir bike.

Em dibînin ku îroj hin weşangerên me yên kurd jî berhemên edebî ji zimanên biyanî werdigerînin zimanê tirkî ku mirov bivê nevé vê pirsê jî xwe dike: gelo ew xizmeta çi dikin? Ji ber ku werger xizmeta zimanekî dike û pîreyan di navbera wî û zimanên din de datîne. Kurdek divê berî her tiştî xema zimanê xwe bixwe...

3. Taybetmendiyên wergereke baş çi ne?

Berî her tiştî, divê mirov bizane ka mirov çi werdigerîne. Gelo em

behsa wergera wêjeyî dikin yan behsa wergera zanistî dikin? Ev her du werger bê guman ne yekin. Di wergera zanistî de mesaj girînge, lê belê di wergera wêjeyî de ji bilî mesaj û wateyê, hevok, şêwaz û kontekst girînge.

1-Werger divê berî her tiştî wî nivîskarî bi zimanê orjînal baş bixwîne, lêkolînên li ser wî peyda bike û li ser nivîskariya wî û zimanê wî bixebite. Beyî vê lêkolîna li ser nivîskar û berhemê, ew werger zêr be jî dê ne biserketî be û tu feydeyê negihîne zimanekî.

2-Divê mirov zimanê orjînal baş nas kiribe. Biwêjên wî, argoya wî, helbestiya wî û melodiya wî xitî kiribe. Hevoksaziya wî, gramera wî, listikên peyvan û cudahiya şêwazan bizane. Yanî divê mirov bi wî zimanî baş bizane, da ku ji hevokan xelet fahm neke.

3-Ji aliyê tevî, şêwaz, estetîka tekst û zimanê berhemê û nivîskariyê ve sadiqî berhema orjînal be. Têgihîştina ku nivîskar di warê zimanê xwe û şêwaza xwe û her weha çîroka xwe de di berhema orjînal de dide û bi cîh dike, divê di wergera wê de jî baş diyar bibe û were parastin. Ev xal jî lêkolîna ku di xala yekem de tê gotin girîngtir dike.

4-Divê di wergera wê de xeletiyên rastnivîsandinê nebin û baş hatibe sererastkirin. Ji xwe wergera, tew îcar xeletiyên wê jî hebin, mirov dê qet nexwaze bixwîne.

5-Divê werger bi zimanê ku lê tê wergerandin jî pirr baş zanibe. Yekî ku bi xwîna kurmanciyê nizanibe, pê nemiribe û ava wê venexwaribe, nikare wergeran ji bo wê bike. Ne bi tenê bi xwendina kurmanciyê, lê divê ew bi kurmanciya folklorîk jî baş bizane, ya malê jî û ya sûkê jî û ya hikumetê jî. Lê ya herî girîng, divê ew bikare zimanan ji hev nas bike û guh bide hevoksazî û melodiya kurmanciyê.

6-Divê mirov fahm neke ku wergera. Heger ne weha be, mirov dê nexwaze bixwîne û berê xwe bide turkiya wê. Ji ber wê jî, carinan divê werger bizane “kirasê kurdî li berhemê bike” û ev jî bi hemû xalên jorê ve têkildare.

4- Encam

Ev taybetmendiyên wergera baş, kêr zêde ji aliyê her kesî ve tên zanîn û lêkolînerên wergerê berê jî behsa wan kiriye. Kesê ku dil hebe û berê xwe bide wergerandina berhemekê yan jî nivîsekê, ji xwe berê van pirsan ji xwe dike. Lê belê, ya girîng ewe ka wan heta kîjan redeste bi cîh tine û di kîjan qonaxê de wan ji bîr dike. Heger îroj hûn ji wergêrekî kurd bipirsîn, ewê rexneyê li hemû wergêrên din bigire. Lê belê, ewê tucarî nebêje ku kêmaniyên wî bi xwe jî hene. Ji xwe

rexnekirina wêjeyî li cem me sedema kuştinê ye. Ji ber wê jî, me çavkaniyên mînakên vê nivîsê nedan. Lê em hêvî dikin ku "hin werger ji vê pêvajoyê re bibin bersiv".

Êdî qedera zimanê me di destê weşanger, nivîskar, stranbêj, pêşkêşvan, rojnameger û wergêran de ye.

Weke ku Xanî di destpêka "*Mem û Zîn*" a xwe de digot:

"Da xelq-i nebêjitin ku: Ekrad
Bê marîfetin, bê esl û binyad"

« şûrê hunera me bête danîn
Qedrê qelema me bête zanîn »

«lê hêvî dikim ji misteîdan
herfan negirin li mistefîdan »

« ev name eger xirabe, ger qenc
kêşaye digel wê me dused renc »

« çibkim ku qewî kesade bazar
Nînin ji qumaşê re xerîdar »

Hin çavkaniyên sereke ji bo vê mijarê:

AYDOGAN Mustafa (2001).- « Wergêr hunereke » pp. 165-205 in *Berê gotin hebû*.- Istanbul: Doz.

DEMMANUELLI Jean & Claude (1990).- *La traduction mode d'emploi*.- Paris: Masson.

ECO Umberto (2006).- *Dire presque la même chose: expérience de traduction*.- Paris: Grasset.

FLAMAND Jacques (1984).- "Quest-ce qu'une bonne traduction?" in *Meta*, vol. 29, n° 23, pp. 330-334.

MOUNIN Georges (1963).- *Les problèmes théoriques de la traduction*.- Paris: Gallimard.

RICOEUR Paul (2004).- *Sur la traduction*.- Paris: Bayard.